

ЗМІСТ

Передмова	1
Вступ	3
РОЗДІЛ 1.	
ДАВНЬОКИТАЙСЬКА МОВА.	
ДОКЛАСИЧНИЙ ПЕРІОД	8
Їньські написи.....	8
Їньська ієрогліфіка.....	15
Лексичний склад давньокитайської мови епохи Шан-Їнь.....	21
Граматичні особливості мови їньських написів. Частини мови.....	23
РОЗДІЛ 2.	
ДАВНЬОКИТАЙСЬКА МОВА.	
КЛАСИЧНИЙ ТА ПІЗНІЙ ПЕРІОДИ	34
Джерела дослідження давньокитайської мови.....	34
Фонетичні особливості.....	40
Лексика та словотвір у давньокитайській мові.....	47
Граматичні особливості. Частини мови.....	54
РОЗДІЛ 3.	
СЕРЕДНЬОКИТАЙСЬКА МОВА	77
Джерела дослідження середньокитайської мови.....	77
Фонетичні особливості середньокитайської мови.....	82
Лексичні особливості середньокитайської мови.....	86
Вплив інших культур на розвиток лексики середньокитайської мови.....	90
Граматичні характеристики мови епохи Шести Династій.....	95
Граматичні особливості мови епохи Тан. Частини мови.....	101
Граматичні особливості мови епохи Сун. Частини мови.....	116

РОЗДІЛ 4.

НОВОКИТАЙСЬКА МОВА	127
Джерела дослідження новокитайської мови.....	127
Фонетичні особливості новокитайської мови.....	133
Лексичні особливості новокитайської мови.....	136
Граматичні особливості китайської мови епохи Юань — початку Мін.....	144
Граматичні особливості китайської мови доби династій Мін та Цін.....	159

РОЗДІЛ 5.

СУЧАСНА КИТАЙСЬКА МОВА	174
Створення офіційних норм китайської мови.....	174
Реформа китайської писемності.....	180
Фонетика сучасної китайської мови.....	182
Лексика сучасної китайської мови.....	185
Диглосія упродовж історії китайської мови.....	189

Вибрані репрезентативні тексти

до курсу з історії китайської мови	204
---	------------

Хронологічна таблиця періодизації

історії китайської мови	215
--------------------------------------	------------

Іменний покажчик	217
-------------------------------	------------

Предметний покажчик	218
----------------------------------	------------

ПЕРЕДМОВА

Китайська мова — це одна з небагатьох мов, яка демонструє безперервність свого розвитку. Вивчення історії мови є одним з ключових аспектів, що впливають на формування цілісного уявлення про мову як складний феномен. Ретроспективний погляд дозволяє краще зрозуміти онтологічну сутність мови, дати об'єктивну оцінку її сучасному стану і спрогнозувати напрям її розвитку в майбутньому.

Історія китайської мови нараховує більше 30 століть. У зв'язку із труднощами визначення чітких меж періодів розвитку китайської мови, а також зважаючи на різні критерії простеження змін у мові на різних її рівнях, на сьогодні існує кілька періодизацій історії китайської мови, часто вони представлені фрагментарно і відображають той період еволюції мови, який був предметом наукових інтересів лінгвістів. Розвідки з періодизації історії китайської мови також різняться наявністю перехідних періодів від одного стану мови до іншого, поділом у межах періодів і дещо різними часовими рамками визначення того чи іншого періоду. Відтак у межах навчальної дисципліни «Історія першої східної мови» постала необхідність розробки навчального посібника, який узагальнить дослідження світових вчених і надасть системного висвітлення еволюційних процесів в історії китайської мови.

У даному посібнику застосовано традиційний поділ історії китайської мови на давньокитайський, середньокитайський, новокитайський та сучасний періоди — це відображено у назвах розділів. Також окремими підрозділами подається опис давньокитайської мови раннього та пізнього періодів, які, на думку авторів, є важливими ланками історії китайської мови. У кожному розділі наведено перелік письмових лінгвістичних джерел — пам'яток історії мови, на основі яких відтворені фонетичні, лексичні та граматичні особливості генези китайської мови відповідного періоду. Особливості різних текстів, розглянуті системно, формують загальну картину тенденцій, що відбуваються в мові, і надають

матеріал для опису усіх підсистем мови, особливостей їх функціонування і використання в різних стилях і жанрах окремого періоду.

Метою навчального посібника «Історія китайської мови» є системне представлення та теоретичне обґрунтування розвитку китайської мови починаючи з XVI ст. до н.е. до початку XXI ст. для цілісного розуміння студентами-сходознавцями генези мовних фактів різних рівнів. Матеріали, представлені у посібнику, дають можливість студентам відстежити перебіг мовних процесів у діахронії, що реалізується завдяки виокремленню послідовних структурно організованих синхронних зрізів мови на кожному етапі її розвитку.

У посібнику наведені приклади давньокитайських, середньокитайських та новокитайських текстів, які яскраво демонструють фонетичні, лексичні та граматичні особливості розвитку мови відповідної доби. Таблиці і схеми сприяють систематизації викладеного матеріалу, основні терміни виведено у предметний та іменний покажчики, після кожного розділу наведено перелік питань для самоконтролю. Зважаючи на складність і багатогранність мови, її представленість у просторовому і часовому континуумі, співіснування протягом багатьох століть усної та письмової мови веньянь і відповідний широкий спектр питань, пов'язаний із предметом навчальної дисципліни «Історія першої східної мови», у завданнях після кожного розділу запропоновано низку дотичних тем для самостійного опрацювання студентами.

ВСТУП

Періодизація історії мови являє собою систематизацію мовних фактів різних рівнів, що складають систему мови, з точки зору відстеження послідовної зміни самої мови в часі, що впливає на прояв її своєрідності. Періодизація розвитку мови розробляється на основі досліджень її генеалогії та за допомогою порівняльно-історичних методів. Порівняльно-історичний метод зручно застосовується до типу мов, які мають довгу письмову історію і велику кількість збережених текстів. Подібні фактори дозволяють порівнювати періоди мови, часова відстань між якими більша за тисячоліття.

Китайська мова має дуже давню історію, але писемність ієрогліфічна не сприяє виявленню фонетичних особливостей прадавньої мови, тому китайську мову різних періодів зручніше досліджувати, опираючись на лексичні, граматичні та стилістичні особливості. Будь-яке історичне дослідження припускає наявність бази джерел, на основі якої воно буде здійснюватися. Для лінгвістів, які займаються вивченням історії мови та її станів, віддалених на сотні або тисячі років від сучасності, єдиними джерелами служать письмові лінгвістичні джерела — пам'ятки історії мови. До нашого часу дійшла величезна кількість текстів китайською мовою, які і лягли в основу досліджень мови на різних етапах її розвитку, оскільки в діахронічних дослідженнях історичне джерело або текст розглядається як представник мови певного періоду. Щодо фонетичних особливостей, то вони теж не залишилися поза увагою дослідників, які узяли за основу для відтворення їхніх особливостей такі джерела: словники рим і класичну систему фонетичної транскрипції за фіналлю і ініціаллю (принцип розрізання рим фаньце), діалектологічні висліди, дослідження споріднених мов, де використовується фонетична складова писемності (тибетська, бірманська мови).

Велику роль у реконструкції фонетичної системи відіграли ієрогліфи фонетичної категорії, тобто ті, які складаються з ключа і фонетика. Також не менш важливим є дослідження давньої фонетичної писемності

японської, корейської та в'єтнамської мов. Хоча ці мови не є генеалогічно спорідненими з китайською, вони запозичили ієрогліфіку, вимову та значний пласт лексики з китайської мови. Так, корейці здійснили таке запозичення у III ст., японці — у VI ст. (запозичивши вимову багатьох ієрогліфів, японці замінили глухі приголосні на власні звуки *l* та *tsu*), а в'єтнамці — у IX ст.

На основі вищенаведених порівняльно-історичних досліджень були розроблені періодизації китайської мови Б. Карльгрена, А. Масперо, С. А. Старостіна, Хуана Дяньчена, Дуна Хун'юаня, М. В. Крюкова і Хуан Шуїн, Люя Шусяня, Паня Юньчжуна, М. В. Софронова, С. Є. Яхонтова, Чжоу Цзумо, Вана Лі, Сяна Сі, У. Бакстера, Дж. Нормана, Е. Пуллібленка, Цзяна Цзічена, І. С. Гуревич й І. Т. Зограф, Суня Чаофеня та ін.

Зміни, що відбулися на фонетичному рівні мови, покладені в основу періодизацій, виконаних Б. Карльгреном, А. Масперо, С. А. Старостіним і китайським лінгвістом Хуаном Дяньченом. Найуживанішою і найпопулярнішою є класифікація Б. Карльгрена — шведського синолога-лінгвіста, який зробив найбільший внесок у вивчення історичної фонетики китайської мови. Вчений виділив в історії китайської мови наступні періоди:

- *протокитайський* (до XI ст. до н.е.);
- *архаїчний* (XI ст. до н.е. – II ст.);
- *давньокитайський* (III – X ст.);
- *середньокитайський* (XI – XIV ст.);
- *сучасний* (XIV ст. – поч. XX ст.).

Відтак підхід Б. Карльгрена до вибору критеріїв періодизації історії китайської мови унаслідувався багатьма вченими — У. Бакстером, Дж. Норманом, Е. Пуллібленком, Дуном Хун'юанем. В їх основі — факти внутрішньої історії мови, що призводили до зміни фонетичної системи.

Зміни, що відбулися на граматичному рівні китайської мови, покладені в основу періодизацій, виконаних М. В. Крюковим і Хуан Шуїн, І. С. Гуревич, І. Т. Зограф, Люєм Шусянем і Панем Юньчжуном. У роботі

Паня Юньчжуна періодизація історії китайської мови демонструє безперервний розвиток граматичної системи приблизно з XVII в. до н. е. до початку XX ст.:

- 上古时期 *давньокитайський* (XVII ст. до н. е. – I ст.):
 - 上古前期 *ранній період* (XVII – IX ст. до н. е.);
 - 上古中期 *середній період* (V – II ст. до н. е.);
 - 上古后期 *пізній період* (III ст. до н. е. – I ст.);
- 过渡时期 *перехідний період* (I – III ст.);
- 中古时期 *середньокитайський* (III – X ст.);
- 近代时期 *новокитайський* (XI ст. – 1840–1860 рр.);
- 现代时期 *сучасний* (1919 р. – понині).

Історія граматичної системи китайської мови розглядалася вченим через призму змін лексико-граматичних класів. Розвиток кожного класу у вищенаведених періодах простежується автономно. Історія синтаксичної системи представлена як історія розвитку порядку слів у реченні, типів речень і синтаксичних конструкцій.

Періодизації, в основі яких — зміни у фонетичній, морфологічній, синтаксичній і лексичній підсистемах мови висвітлені у працях С. Є. Яхонтова, Чжоу Цзумо, Вана Лі й Сяна Сі. С. Є. Яхонтов зазначає, що історію китайської мови зазвичай прийнято ділити на три великі періоди: давньокитайський, середньокитайський і сучасний. У своїй роботі С. Є. Яхонтов зосередив увагу на описі давньокитайського періоду в історії китайської мови. Періодизація історії китайської мови, виконана Чжоу Цзумо, тісно пов'язана з династійною історією Китаю — падінням царства Шан і становленням царства Чжоу, формуванням нормативної мови, що слугувала засобом спілкування між представниками різних царств, війнами між царствами, переміщенням населення в результаті природних катастроф, розпадом і об'єднанням держав, Сінхайською революцією тощо, проте такий підхід не цілком об'єктивно відображає еволюцію мови. Модель періодизації Вана Лі, одного з основоположників сучасного китайського мовознавства, охоплює проміжок з найдавніших часів до сьогодення:

- 上古期 *давньокитайський* (від перших письмових пам'яток до III ст.)
- 中古期 *середньокитайський* (IV – XII ст.)
- 近代期 *новокитайський* (XIII – XIX ст.)
- 現代期 *сучасний* (1919 р. – понині).

Еволюція мови у працях Вана Лі зображена шляхом відокремлених змін у часі фонетичного, граматичного і лексичного рівнів мови. Також у хронологічному порядку описуються особливості кожного стилю китайського письма, відзначаються основні тенденції, що визначають розвиток писемності.

Найрепрезентативнішою і найповнішою на сьогодні є періодизація історії китайської мови, розроблена учнем Вана Лі, Сян Сі, оскільки вона враховує також і зміни у мові, що відбулися у межах значних за часовими показниками періодів:

- 上古期 *давньокитайський* (XVIII ст. до н.е. – III ст.):
 - 上古前期 *ранній період* (XVIII ст. до н.е. – XI ст. до н.е.);
 - 上古中期 *середній період* (XI – II ст. до н.е.);
 - 上古后期 *пізній період* (III ст. до н.е. – III ст.);
- 中古期 *середньокитайський* (III ст. – XII ст.):
 - 中古前期 *ранній період* (III – VI ст.);
 - 中古中期 *середній період* (VII – X ст.);
 - 中古后期 *пізній період* (X – XII ст.);
- 近代期 *новокитайський* (XIII ст. – поч. XX ст.):
 - 近代前期 *ранній період* (XIII – XIV ст.);
 - 近代中期 *середній період* (XIV в. – поч. XIX ст.);
 - 近代后期 *пізній період* (1840 р. – 1919 р.);
- 現代期 *сучасний* (1919 р. – понині).

Періодизації в роботах Вана Лі і Сяна Сі системно і порівнево описують внутрішньомовні еволюційні зрушення, включаючи фонетичні, граматичні, лексичні зміни і тенденції розвитку мови. Авторами також враховані аспекти зовнішньої історії китайської мови, а саме: контакти народів, формування нормативної мови, об'єднання Китаю,

створення єдиного політичного і економічного центру, Опіумні війни, «Рух 4 травня», впровадження загальнонаціональної унормованої китайської мови.

Відмінність підходів і критеріїв досліджень, сукупність зовнішніх і внутрішніх факторів розвитку мови, а також її динаміка і безперервний розвиток суттєво ускладнюють реконструкцію періодизації китайської мови, яка у зв'язку з цим часто є умовною. Тож обрані дати не повинні розумітися як межі відповідних епох або точні дати початку й кінця лінгвістичних змін. Разом із тим, праці з історії еволюції підсистем китайської мови як європейських, так і китайських мовознавців заклали базу для подальших робіт, присвячених дослідженням китайської мови у діахронії, завдяки чому наразі можливо відстежити безперервний і поступовий розвиток всіх систем китайської мови, починаючи від XVI ст. до н.е. і до сьогодення.

РОЗДІЛ 1. ДАВНЬОКИТАЙСЬКА МОВА. ДОКЛАСИЧНИЙ ПЕРІОД

Докласичний період: династія Шан (XVI — XI ст. до н.е.) — династія Східна Чжоу (сер. XI ст. до н.е. — 771 р. до н.е.)

Класичний період: пізній період епохи Весни і Осені (476 р. до н.е.) — до династії Хань

Пізній період: династія Хань (202 р. до н.е. — 220 р.)

ЇНЬСЬКІ НАПИСИ

Дослідження особливостей ранньої мови базуються на перших письмових пам'ятках, які включають у себе конфуціанські канонічні книги. Проте найраніший стан мови предків сучасних китайців, який також знайшов відображення у пам'ятках писемності, належить до ще давнішого періоду — до другої половини епохи Шан-Їнь (商殷, XVI – XI ст. до н.е.). Цей період став відомим лінгвістам та історикам у результаті однієї з найбільших археологічних знахідок кінця XIX ст, а саме завдяки відкриттю їньських ворожильних написів.

Згідно з давніми легендами, ватажок племені Шан, одного з найчисленніших племен, які мешкали в районі середньої течії р. Хуанхе, повалив останнього правителя династії Ся (夏, XXI – XVI ст. до н.е.) і заснував свою державу. Верховна влада шанських правителів (ванів) не була стабільною, періоди розквіту держави змінювалися занепадом, адже підвладні вану вожді окремих племен припиняли визнавати його

як верховного владика і відокремлювалися. Шанські правителі постійно утискалися сусідніми племенами і страждали від згубних повеней, саме тому вони неодноразово переносили свою столицю, пересуваючись басейном р. Хуанхе по територіях сучасних провінцій Шаньдун і Хенань. Останнє переселення було зроблене ваном Панєм Їнем (盤庚, роки правління 1401–1374 до н.е.), який заснував нову столицю в місті Їнь, де вона і залишалася протягом близько 300 років. Згідно найменуванню столиці увесь цей період згодом отримав назву Їнь. За часів одного з наступників Паня Їня, Войовничого Діна, в результаті постійних загарбницьких походів територія їньської держави значно розширилася. Вже у цей період серед підлеглих вану племен існувало плем'я Чжоу, яке мешкало на заході, у верхній течії р. Хуанхе. Поступово чжоусці створили потужну армію і, організувавши похід на схід, перемогли у XI ст. до н.е. їньського вана Ді Сіня.

Фрагменти написів на кістках тварин та панцирях черепах, знайдених під час розкопок у 1899 р. біля міста Аньян (провінція Хенань)

Фрагмент написів на кістці, знайдений під час розкопок у 1899 р. біля міста Аньян (провінція Хенань)

Фрагмент написів на панцирі черепахи, знайдений під час розкопок у 1899 р. біля міста Аньян (провінція Хенань)

Ці історичні відомості про їньську державу, які збереглися в письмових джерелах пізнішого часу, знайшли підтвердження також і в їньських ворожильних написах, знайдених у 1899 р. біля міста Аньян в провінції Хенань, на місці колишньої столиці Їнь. Наступні археологічні відкриття дозволили конкретизувати уявлення про ареал їньської культури. Адже, окрім сучасних провінцій Хенань, Шаньдун та Шаньсі, поселення, які належали до періоду їньської держави, були виявлені і в провінціях Хубей, Хебей та Шеньсі. Результати археологічних розкопок також доповнюються даними з самих їньських написів, які містять численні згадки про різні населені пункти на території їньської держави.

Їньськими написами в широкому значенні слова прийнято називати усі епіграфічні пам'ятки, які належали до епохи Їнь. Вони були досить різноманітними за своїм характером, серед них мали місце написи на кераміці, на бурштинових прикрасах, на бронзових посудинах для жертвопринесень тощо. Проте найчисленнішу категорію їньських епіграфічних текстів становили написи на предметах, які використовувалися для ворожіння, — черепащачих панцирах і кістках тварин.